

дають можливість прослідкувати окремі аспекти життя і діяльності інвалідів-фронтовиків, хоча й потребують критичного осмислення та аналізу.

Таким чином, можна стверджувати, що джерельна база з порушеної проблеми є достатньою для розкриття усіх завдань дослідження. Представлений комплекс джерел вміщує значну кількість документів і матеріалів, які залучені нами до наукового обігу вперше.

Як уявляється, подальше дослідження піднятої автором проблеми можна вести, по-перше, як на регіональних рівнях окремих частин України; по-друге, на загальноукраїнському рівні. Це дозволить значно розширити джерельну базу досліджень не тільки стосовно означеної соціальної категорії населення, але й доповнити новими джерелами вивчення Великої Вітчизняної та Другої світової війн.

Список використаних джерел

1. Центральний державний архів громадських об'єднань. – Ф.1. – Оп.30. – Спр.101.
2. Там само. – Оп.70. – Спр.162.
3. Там само. – Ф.7. – Оп.10. – Спр.114.
4. Центральний державний архів вищих органів влади. – Ф.348. – Оп.3. – Спр.5.
5. Там само. – Спр.6.
6. Там само. – Спр.54.
7. Там само. – Ф.Р-4964. – Оп.1. – Спр.350.
8. Маловідомі джерела усного та письмового викладу трагедії інвалідів Другої світової та Великої Вітчизняної війн / А.Ф. Бондарь (головний консультант), В.А. Бельдюгін, О.О. Кривуля, В.В. Михайлюк, В.П. Михайлюк, О.М. Сапицька. – Луганськ, 2012. – 27 с.
9. Книга Памяти Украины по увековечению участников боевых действий в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. [Текст]: Донецкая область / гл. редкол. И.А. Герасимов (пред.) [и др.]; обл. редкол. А.Л. Третьяк (пред.) [и др.]. Донецк: ООО «ИПП «Промінь», 2009. – Т.21. – 456 с.
10. Книга Памяти Украины. Победители. Луганская область: Участники боевых действий в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. и Второй мировой войне. – Луганск: Луг. обл. редакция Книги Памяти Украины, 2006. – 660 с.

References

1. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan'. – F.1. – Op.30. – Spr.101.
2. Tam samo. – Op.70. – Spr.162.
3. Tam samo. – F.7. – Op.10. – Spr.114.
4. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady. – F.348. – Op.3. – Spr.5.
5. Tam samo. – Spr.6.
6. Tam samo. – Spr.54.
7. Tam samo. – F.R-4964. – Op.1. – Spr.350.
8. Malovidomi dzherela usnogo ta pys'movogo vykladu tragedii' invalidiv Drugoi' svitovoi' ta Velykoi' Vitchyznanoi' vijn / A.F. Bondar' (golovnyj konsul'tant), V.A. Bjel'djugin, O.O. Kryvulja, V.V. Myhajljuk, V.P. Myhajljuk, O.M. Sapyc'ka. – Lugans'k, 2012. – 27 s.
9. Kniga Pamjati Ukrainy po uvekovecheniju uchastnikov boevyh dejstvij v Velikoj Otechestvennoj vojne 1941–1945 gg. [Tekst]: Doneckaja oblast' / gl. redkol. I.A. Gerasimov (pred.) [i dr.]; obl. redkol. A.L. Tret'jak (pred.) [i dr.]. Doneck: ООО «ИПП «Промінь», 2009. – Т.21. – 456 s.
10. Kniga Pamjati Ukrainy. Pobediteli. Luganskaja oblast': Uchastniki boevyh dejstvij v Velikoj Otechestvennoj vojne 1941–1945 gg. i Vtoroj mirovoj vojne. – Lugansk: Lug. obl. redakcija Knigi Pamjati Ukrainy, 2006. – 660 s.

* * *

УДК 94(477)»1941–1945 рр.

Ніколаєнко А., аспірантка кафедри історії України, Педагогічний інститут Криворізького національного університету (Україна, Кривий Ріг), mich_al@ukr.net

Морально-психологічний стан українських фронтовиків – представників дніпропетровського регіону в епістоляріях 1941–1945 рр.

Визначено рівень наукової розробки проблеми аналізу фронтового епістолярію 1941–1945 рр. як масового документа, окреслено риси психологічного портрету українського фронтовика – представника дніпропетровського регіону за матеріалами епістолярних джерел за допомогою міждисциплінарного підходу.

Ключові слова: українські фронтовики, фронтові епістолярії 1941–1945 рр., морально-психологічний стан, міждисциплінарний підхід.

Nikolaenko A., the post-graduate student from faculty of history of Ukraine, Kriviy Rig National University (Ukraine, Kriviy Rig), mich_al@ukr.net

The moral and psychological state of Ukrainian front – line soldiers representatives of the Dnepropetrovsk region in an epistolary heritage 1941–1945

The author has defined in article a level of scientific development of a problem of the analysis of letters from front 1941–1945 as mass document and has provided the brief analysis of researches and publications on the given subject matter, has allocated aspects of a problem which scientists concerned, and questions which are insufficiently investigated in a historical science. Also has listed the basic features of a psychological portrait of the Ukrainian soldier – the representative of the Dnepropetrovsk region on materials of letters from front 1941–1945 by means of interdisciplinary methods and procedures. The author pays attention that letters from front are valuable historical sources and they can be base of studying of such problems: dynamics of variation of consciousness the soldier within war and features of dialogue between a field army and rear.

Keywords: *The Ukrainian soldier, letters from front 1941–1945, moral and psychological state, interdisciplinary approach.*

Nikolaenko A., aspirantka kafedry istorii Ukrainy, Pedagogicheskij institut Krivorožskogo nacional'nogo universiteta (Ukraina, Kriviy Rig), mich_al@ukr.net

Морально-психологічне состояние українських фронтовиків – представителів дніпропетровського регіону в епістоляріях 1941–1945 гг.

Определено уровень научной разработки проблемы анализа фронтового эпистолярия 1941–1945 гг. как массового документа, выделены черты психологического портрета украинского фронтовика – представителя днепропетровского региона по материалам эпистолярных источников с помощью междисциплинарного подхода.

Ключевые слова: *украинские фронтовики, фронтовые эпистолярии 1941–1945 гг., морально-психологическое состояние, междисциплинарный подход.*

Фронтовий епістолярний комплекс 1941–1945 рр. є предметом історичних досліджень, розпочинаючи з перших повоєнних десятиліть, про що свідчать статті радянських істориків Б.І. Жучкова [3], В.А. Кондратьєва [6], П.З. Соломатіна [16]. Дослідники проаналізували зміст фронтового листа як інформативного джерела, що дає можливість зафіксувати певні аспекти бойової дійсності. А.А. Курносов [7] та Н.Л. Клейн [8], досліджуючи джерела особистого походження, приділяють увагу питанням воєнної антропології та психології та сприймають фронтові епістолярії як важливе джерело з історії повсякденності.

Разом з тим, критичний аналіз джерельної бази в радянській історіографії, як на нашу думку, був недостатнім через ідеологічний тиск влади та цензурні обмеження, відповідно й підбір листів виявився тенденційним.

Сьогодні українські дослідники продовжують аналіз фронтового епістолярного комплексу, звертаючись до нових конкретно-історичних та міждисциплінарних методів та методик. М.Ф. Дмитрієнко та І.Н. Войцехівська [2], розглядаючи епістолярій періоду Великої Вітчизняної війни як джерело інформації, зазначають, що фронтові листи є інформативно багатими, розкривають різноманітний спектр питань воєнної історії, зокрема й морально-психологічний вимір війни як екстремальної ситуації.

Значна група археографічних досліджень присвячена класифікації та аналізу листів, зібраних в музеях та архівах. В.Сацута [14] дає стисло характеристику колекції листів, що зберігається в Дніпропетровському історичному музеї ім. Д.Яворницького; М.І. Корячок [9], працюючи над

аналізом фронтного листування Я. Качури, як основний застосовує біографічний метод.

Л. Рибченко [13] висвітлює морально-психологічний стан населення визволених територій Лівобережної України, залучаючи до джерельної бази листування з рідними, що перебували на фронті, досліджує вплив інформації, отриманої з листів, на світосприйняття суб'єкта. Л. В. Легасова [10] працювала з фондовою колекцією Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років», яка налічує понад 5 тисяч листів. Ці документи не лише допомагають відтворити події (адже про них чимало сказано істориками), а, що найважливіше, подих часу, атмосферу того чи іншого епізоду, те, що губиться за скупими рядками офіційних повідомлень і донесень воєнної доби.

Характеризує головну експозицію вищезгаданого меморіалу й Т. О. Куцаєва [5], класифікуючи та характеризуючи групи листів за різними видовими ознаками: за соціальним статусом, за віком, за географією чи лінгвістичними особливостями адресантів.

Російський історик В. А. Сомов [15] торкається соціально-психологічних аспектів історії Великої Вітчизняної війни.

Сюжети військової повсякденності, відображені в листах з фронту, достатньо докладно розглядаються й в роботах Т. А. Булигіної [1].

Дисертаційна праця А. Іванова [4] базується на вивченні фронтних листів як історичного джерела. Автор дисертації акцентує увагу на питаннях історико-антропологічного і історико-соціального характеру.

Н. В. Момотова [11] приділяє увагу відтворенню аксіологічної системи військовослужбовців за матеріалами епістолярних джерел, Н. Л. Пушкарев досліджує проблеми становища людини на війні шляхом аналізу джерел особистого походження.

Англомовні дослідники Й. Г. Альтман [17], В. М. Декер [18] ілюструють особливості епістолярного жанру як такого, Б. Керолайн [19], Д. Найджел [20] досліджують епістолярії як результат соціальної практики певного історичного періоду.

Історичний аспект культури написання епістолярію обрано Г. М. Шнайдером [21].

Використовуючи у науковій роботі біографічний метод, Л. Стенлі [22] узагальнює теоретичну інформацію листів і кореспонденцій, що допомагає відтворити психологічний портрет автора епістолярію.

У статті Е. Шерстяного [23] на основі фронтного листування червоноармійця німецького походження В. Гельфанда трактуються факти його біографії.

Таким чином, історіографічний аналіз дозволяє констатувати, по-перше, наявність уваги науковців до зазначеної проблеми. По-друге, виокремити малодосліджені фрагменти теми, зокрема недостатнє вивчення фронтного комплексу на регіональному рівні із врахуванням культурно-ментальних, психологічних особливостей. По-третє, науковий доробок здійснено на основі аналізу розширеної джерельної бази з позицій сучасних як міждисциплінарних (методика формулярного аналізу, методика прочитання герменевтики тексту), так і спеціально-історичних методів та методик (логічний метод, описовий, метод класифікації, генетичний метод, порівняльний, проблемно-хронологічний).

Автор спробує окреслити основні риси психологічного портрету українського фронтника за матеріалами епістолярних джерел як масових документів. Цитати у статті приводяться мовою оригіналу із збереженням орфографічних, синтаксичних, морфологічних особливостей.

Проаналізовані епістолярії українських фронтників – представників дніпропетровського регіону, за соціальним статусом адресантів – написані як кадровими військовими (командирами і рядовими бійцями), так і червоноармійцями, призваними до Червоної армії у результаті весняного призову та загальної мобілізації 1941 року. Комплекс лис-

тів має цілісну багатоконпонентну структуру, кожен епістолярій побудований за принципом дотримання загальноприйнятих в епістолярному стилі елементів: початкового протоколу, основної частини та кінцевого протоколу. Але зміст листа, внутрішня логіка викладу зумовлювалася особистісними чинниками.

Наприклад, листи П. Я. Гусенка – командира ескадрильї 81-го бомбардувального авіаційного полку 5-ої повітряної армії, традиційно розпочинаються повідомленнями про власний стан здоров'я та висловлення жалю через неможливість суттєво підтримати родину матеріально, здійснити певні прояви уваги: «Первым делом сообщая, что я жив и здоров, чего и Вам желаю. Дорогая мамочка, сегодня день твоего рождения, а не имею возможности поздравить тебя так как делал это раньше»; «Мама в августе я на твое имя выслал 1000 руб. О получении которых ты немедленно сообщи» [25], тоді як наступні інформаційні позиції викладалися в основній частині.

Ю. Г. Пушкін, генерал-лейтенант бронетанкових військ, учасник Сталінградської битви та визволення населених пунктів Дніпропетровської області, розпочинав листи таким чином: «Пишу данное письмо ибо хочу верить, что Вы живы и здоровы. Подробности описывать сейчас не буду т.к. надо много писать, а сейчас мне хочется скорее знать Вашу судьбу» [27].

Наявні відмінності у розстановці пріоритетних тем пояснюються такими психологічними факторами як розмаїття типів темпераменту, акцентуації характеру, лабільності нервової системи. Але тематика змісту початкового протоколу епістолярію лишається цілком передбачуваною.

Аналіз інформаційного потенціалу фронтних листів виходить за рамки розуміння епістолярного документа як гранично суб'єктивного, адже фронтні епістолярії є масовим суспільним явищем. Звернення до фронтних листів як до масового джерела дозволяє виявити стійкі дискурсивні практики, властиві військовому часу. Тому суб'єктивність у викладі подій може виступати як позитивна характеристика листів, що допомагає зрозуміти психологію людини на війні, їх недоліком як документальних джерел, де з різних причин можуть бути присутні умовчання, спотворення, неточності, обумовлені не лише наявністю військової цензури, але й, у тому числі, настроєм людини.

Текст фронтних листів українців-учасників Великої Вітчизняної війни зафіксував психологічне відображення військової дійсності, значення, якого фронтники надавали подіям, що відбувалися у військовому соціумі.

Подібні повідомлення варіюються від короткого окреслення враження, створеного екстремальною ситуацією: «Пишу во время боя. Живу как говорят в аду [...]. Вот пока все что могу написать на скорую руку и использовать случай для отсыла письма (Ю. Г. Пушкін)» [26] до більш розширених пояснень «Вот уже несколько дней идут тяжелые бои. Многие мои товарищи расстались со своей жизнью и своими милыми раз и навсегда. Эти дни кромешный ад. Достаточно сказать, что самолетов бывает более 200. Я пишу, а бой идет. История не знает таких боев. Я знаю одно что я пока жив. А как в дальнейшем будет не знаю» – писав дружині М. Л. Величай, гвардії майор, учасник форсування Дніпра [28].

Надто докладного опису військових баталій в листах немає. Можна пояснити це тим, що в ті короткі часи відпочинку людина хотіла думати про життя поза війною, не бажала нанести психологічну травму рідним та посилити їхні переживання, але достатньо переконливим аргументом відсутності таких подробиць виступає й те, що під кожним листом стоїть помітка військової цензури.

Окреме місце у текстовому компоненті основної частини варто надати фразам, що вказують на мотивацію діяльності, на ставлення до ворога, формування образу ворога у свідомості фронтника, що відповідно впливало на світосприйняття адресатів, які знаходилися в тилу. Потужна ідеологічна робота розгалуженої мережі військових політвідділів, націлена на формування патріотичних настроїв

солдатів, будь-якою ціною здійснення військових планів, не могла не позначитися на текстах фронтових листів.

Отже, не можна оминати агітаційний компонент, що призводив до появи в листах пафосних патріотично-ідеологічних висловлювань, але у зверненні до родин значно переважала неформалізована, переконлива вмотивованість: перш за все, у переліку причин, якими пояснювалося бажання приймати участь у бойових діях, називали захист рідної домівки, сім'ї, друзів: «...виздоровлю поїду вновь на фронт и буду мстить врагу за все, за отца, за ваши слезы, за близких друзей и своих родственников, которые честно пали на поле сражения»; «за твои слезы, и тех которые там остались в противника» – пише до матері Б.Значковський. «Я был есть и буду, а придется то уж есть за что умереть [...]. Я поеду тепер освободять родную свою страну, дом свой, мать и всех родителей, которые еще стонут под игом» – наголошує Б.Значковський в листі до матері [34,арк.5]. Відповідно, образ ворога розбудовується у свідомості не через політичні повідомлення, як після призову, а через безпосередню оцінку діяльності збройних формувань супротивника.

Не варто недооцінювати вплив змісту фронтових листів на формування ціннісних орієнтирів та пріоритетів цивільного населення. Звичайно, ставилося за мету максимальною заспокоїти рідних, для чого добиралися досить вдалі та влучні формулювання: «Мамочка! Не волнуйтесь, что будет, так и надо, надо сейчас со всем мирится, ты это раз и навсегда запомни»; «но если и что получится, то негоже унывать, нужно понимать, что война» – переконує Б.Значковський [34,арк.3]. Лист дніпропетровця Б.Непомняшого, військовослужбовця 235-го окремого артилерійського зенітного дивізіону, ілюструє настрій бійців після призову, сформований як агітаційними інформативними впливами у синтезі з особистісним світосприйняттям, що спрямовується на свідомість адресатів: «Я буду драться за кардую пядь нашей земли [...]. Крепкий тыл обеспечивает победу. Эта война является вместе с тем почетной войной, т.к. мы воюем с извергом всего человечества» [32]. Варто зазначити, що листи 1941-го року не мали відмітки «Переглянуто військовою цензурою».

Повсякденність, відображена в листах, позначена описами фронтового простору, діяльності і наочно-речового миру. Елементи фронтового життєвого простору, виявлені в процесі аналізу листів, були автором статті системно згруповані в категорії, серед яких можна назвати такі: «простір життя на фронті», «час і швидкість повсякденного життя», «образ інших соціальних реальностей» в свідомості автора листа. Категорії фронтової повсякденної діяльності, зафіксовані в текстах фронтових листів, виражають повсякденні взаємодії і міжособові відносини, стратегії фронтового повсякденного життя, а також символічну самопрезентацію автора листа. Цікавими є описи фронтового дозвілля, спілкування, яке зводилося до спогадів, наприклад: «...сизу с друзьями боевыми ведем разговоры вспоминаем прошлое домашнее и о своих боевых делах (М.Н. Круглик)» [31,арк.2].

Заклики у кінцевому протоколі писати про життя рідного населеного пункту, становище друзів, знайомих, прохання надати їхні адреси, підкреслює, що фронтовики намагалися зберегти психологічний зв'язок з малою батьківщиною, ототожнення себе з певною родиною, містом чи селищем.

Самопрезентація адресанта здійснювалась шляхом опису своїх бойових здобутків, отримання нагород. Бажання залишатися значимим, ілюструвати найкращі якості характеру в екстремальних умовах, залишатися гідним того ідеалу, який входить до родинної системи цінностей, відображалось у таких рядках: «Ты не думай, что я прячусь под кустом. Таких людей я и сам ненавижу» – зазначено насамкінець у листі Г.Мостового до родини [29].

О.Постний, учасник форсування Дніпра, командир дивізіону 274-го гвардійського артилерійського полку, писав дочці: «А истребляю я их неплохо. Я гвардеец на груди ор-

ден Отечественной войны I степени и представлен к правительственной награде Героя Советского Союза. Обо мне читай статьи в газетах» [30].

Фронтові листи свідчать про залучення захисних психологічних реакцій авторів, звернення їх до стійкої аксіологічної системи, що дозволяла обирати прийнятну мотивацію для діяльності, побудова нового світобачення, котре дозволяє зберігати відносну душевну рівновагу в складних умовах.

Листи, може здатися, написані не послідовно, думки описуються хаотично, що є характерною рисою для епістоляріїв, створених в екстремальній ситуації.

Отже, незважаючи на наявність військової цензури, за пріоритетністю тематики, яку обирали українські фронтовики для своїх листів, за характером висловлювань, що були написані в екстремальному соціальному середовищі, можна зробити висновки про те, що усвідомлення мотиву захисту Батьківщини й як захисту своєї родини зокрема, прагнення повернення до мирного життя, увага та цікавість до становища свого регіону, «малої Батьківщини»: рідного міста чи села, стійкі мисленнєві зв'язки з довоєнним періодом, що поставав у свідомості як модель прийнятної, бажаної повсякденності, порівняно з воєнними умовами, що викликали такі негативні почуття як страх перед загрозою, реакцію самозахисту та захисту власної системи цінностей (в цих умовах логічно виправдовувалися будь-які складнощі та проблеми у мирному житті) – були чіткими морально-психологічними ознаками духовного стану людини в умовах війни.

Таким чином, фронтові епістолярні документи «регіонального» походження є цінними джерелами і можуть скласти базу для вивчення, принаймні, двох фундаментальних проблем: по-перше, динаміки зміни свідомості солдатів в роки війни, і, по-друге, особливостей «діалогу» між діючою армією та «тилом» за допомогою листів «з фронту». Йдеться про методи аналізу джерел, що найбільшою мірою наближають дослідника до розуміння ставлення фронтовиків до війни, внутрішньої структури політичної свідомості і ієрархії цінностей, найхарактерніших дискурсивних стратегій і особливостей відображення відчуттів солдата в листі, що має стати однією з пріоритетних тем досліджень сучасних науковців.

Список використаних джерел

1. Булыгина Т.А. Письма с фронта как источник истории повседневности в годы Великой Отечественной войны / Т.А. Булыгина // Ставрополь: правда военных лет. Великая Отечественная в документах и исследованиях. – Ставрополь, 2005. – С.530–540.
2. Дмитрієнко М.Ф. Епістолярій періоду Великої Вітчизняної війни як джерело інформації та об'єкт джерелознавчого дослідження / М.Ф. Дмитрієнко, І.Н. Войцехівська // Сторінки воєнної історії України: 36. наук. ст. / відп. ред.: Валерій Андрійович Смолій. – К.: НАН України, Ін-т історії України, 1997. – 2002. – Вип.6. – С.68–70.
3. Жучков Б.И., Кондратьев В.А. Письма советских людей периода Великой Отечественной войны как исторический источник / Б.И. Жучков, В.А. Кондратьев // История СССР. – 1961. – №4. – С.55–69.
4. Иванов А.Ю. Фронтовые письма участников Великой Отечественной войны как исторический источник: (по материалам республики Татарстан): автореф. дисс. к. и. н.: спец. 07.00.09. «Историография, источниковедение и методы исторического исследования» / А.Ю. Иванов. – Казань, 2009. – 24 с.
5. Куцаева Т.О. Листи учасників війни – джерела історичної пам'яті / Т.О. Куцаева // Збірник Всеукраїнської наукової конференції «Історія повсякденності: теорія та практика». – Переяслав-Хмельницький, 2010. – Вип.25. – П-ХМУ. – С.100–102.
6. Кондратьев В.А. О публикации писем советских людей периода Великой Отечественной войны / В.А. Кондратьев // История СССР. – 1986. – №6. – С.71–86.

7. Курносів А.А. Источники по истории народного сопротивления в тылу немецко-фашистских захватчиков 1941–1945 гг. / А.А. Курносів // История СССР. – 1965. – №3. – С.35–45.
8. Клейн Н.Л. Письма – ценный источник / Н.Л. Клейн // Советские архивы. – 1966. – №4. – С.65–79.
9. Корячок М.І. Из фронтового листування Якова Качури / Корячок М.І. // Архіви України. – 1995. – №1–3. – С.42–47.
10. Легасова Л.В. Непрочитані листи 1941 року – унікальний джерельний комплекс / Л.В. Легасова // Архіви України. – 2010. – №2. – С.144–154.
11. Момотова Н.В. Ценностный мир военнослужащих в письмах с фронтов Великой Отечественной войны / Н.В. Момотова // Социология. – 2005. – №2. – С.106–131.
12. Пушкарєв Л.Н. Источники по изучению менталитета участников войны (на примере Великой Отечественной войны) / Л.Н. Пушкарєв // Военно-историческая антропология. – М., 2002. – С.319–333.
13. Рибченко Л. Морально-психологічний стан населення визволених територій Лівобережної України у 1941–1943 рр. / Л.Рибченко // Український історичний збірник. – 2008. – Вип.11. – С.251–265.
14. Сацута В.М. Листи з фронту в колекції ДІМу [Електронний ресурс] // Режим доступу – <http://museum.dp.ua/article0224.html>
15. Сомов В.А. Письма участников Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. / В.А. Сомов // Вопросы истории. – 2003. – №8. – С.131–135.
16. Соломатин П.С. Фронтовые письма и корреспонденции в газету «Правда». 1941–1945 гг. / П.С. Соломатин // Исторические записки. – 1965. – Т.75. – С.243–255.
17. Altman J.G. Epistolarity: Approaches to a form / J.G. Altman. – Ohio State UP: Columbus, 1982. – 235 p.
18. Decker W.M. Epistolary Practices. Letter Writing in America Before Telecommunications / W.M. Decker. – Carolina: University of North Carolina Press, 1998. – 285 p.
19. Gender and Politics in the Age of Letter Writing, 1750–2000 / [ed. by Bland Caroline, Cross Mâire]. – Aldershot: Ashgate, 2004. – 280 p.
20. Letter Writing as a social practice (Studies in Written Language and Literacy, V. 9/ Ed. By David Barton and Nigel Hall. – Lancaster University – Manchester Metropolitan University: John Benjamins Pub. Co., 2000. – 262 p.
21. Schneider G.M. The Culture of Epistolarity: Vernacular Letters and Letter Writing in Early Modern England, 1500–1700 / G.M. Schneider. – Newark, DE: University of Delaware Press, 2005. – 388 p.
22. Stanley L. The Epistolarium: On Theorizing Letters and Correspondences / L.Stanley // Autobiography. – 2004. – Vol.12. – P.201–235.
23. Dr. Elke Scherstjanoi. Ein Rotarmist in Deutschland [Die elektronische Ressource] // Das Regime des Zugriffs – <http://www.gelfand.de/Zeitung/KopieZeitung82/KopieZeitung82.html>
24. Дніпропетровський історичний музей ім. Д.Яворницького (далі – ДІМ). – арх. – 25886. Лист Гусенка Павла Яковича матері. 17.03.1943.
25. Там само. – арх. – 25877. Лист Гусенка Павла Яковича матері. 7.09.1943.
26. Там само. – арх. – 915/11. Лист Пушкіна Юхима Григоровича дружині Пушкіній Клавдії Іванівні та сину Пушкіну Віктору Юхимовичу. 11.07.1941.
27. Там само. – арх. – 1537. Лист Пушкіна Юхима Григоровича дружині Пушкіній Клавдії Іванівні та сину Пушкіну Віктору Юхимовичу. 7.01.1943.
28. Там само. – арх. – 49776. Лист Величай Михайла Лукича дружині Величай Ніні Павлівні та сину Величай Володимирі Михайловичу. 12.06.1942.
29. Музей бойової і трудової слави середньої загальноосвітньої школи №88 м. Кривий Ріг. – Експозиція №15 «Фронтові листи». Лист Мостового Г. до родини.
30. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). – Ф.Р–5421. – Оп.1. – Спр.57. Письма с фронта Бориса Значковского жителя г. Пятихатки. 1943–1944 гг.
31. Там само. – Спр.60. Письма с фронта Николая Никифоровича Круглика.
32. ДІМ. – арх. – 28682. Лист Непомнящого Бориса батькам. 26.07.1941.
33. Там само. – арх. – 9870. Лист Постного Олексія Володимировича дружині Марусич Єфросинії Аврамівні. 01.11.1943.
34. ДАДО. – Ф.Р–5421. – Оп.1. – Спр.20. Фронтовые письма 1943 г. Д.И. Стрижак жене П.Г. Стрижак.

References

1. Bulygina T.A. Pisma s fronta kak istochnik istorii povsednevnosti v gody Velikoj Otechestvennoj vojny / T.A. Bulygina // Stavropole: pravda voennykh let. velikaya otechestvennaya v dokumentax i issledovaniyax. – Stavropol, 2005. – S.530–540.
2. Dmitriyenko M.F. Epistolyarij periodu Velikoi Vitchiznyanoi vijni yak dzherelo informacii ta objekt dzhereloznavchogo doslidzhennya / M.F. Dmitriyenko, I.N. Vojcexivska // Storinki vojennoi istorii Ukraini: zb. nauk. st. / vidp. red.: Valerij Andriyovich Smolij. – K.: NAN Ukrainy, in-t istorii Ukrainy, 1997. – 2002. – Vip.6. – S.68–70.
3. Zhuchkov B.I. Kondratev V.A. Pisma sovjetskix lyudej perioda Velikoj Otechestvennoj vojny kak istoricheskij istochnik / B.I. Zhuchkov, V.A. Kondratev // Istoriya SSSR. – 1961. – №4. – S.55–69.
4. Ivanov A.YU. Frontovye pisma uchastnikov Velikoj Otechestvennoj vojny kak istoricheskij istochnik: (po materialam respubliki Tatarstan): avtoref. diss. k. i. n.: spec. 07.00.09. «Istoriografiya, istochnikovedenie i metody istoricheskogo issledovaniya» / A.YU. Ivanov. – Kazan, 2009. – 24 s.
5. Kucaeva T.O. Listi uchastnikov vijni – dzherela istorichnoi pamyati / T.O. Kucaeva // Zbirnik vseukrainskoi naukovoi konferencii «Istoriya povsyakdenosti: teoriya ta praktika», Pereyaslav–Xmelnickij, 2010. – Vip.25. – p–xmu. – S.100–102.
6. Kondratev V.A. O Publikacii pisem sovjetskix lyudej perioda Velikoj Otechestvennoj vojny / V.A. Kondratev // Istoriya SSSR. – 1986. – №6. – S.71–86.
7. Kurnosov A.A. Istochniki po istorii narodnogo soprotivleniya v tylu nemecko-fashistskix zavxatchikov 1941–1945 gg. / A.A. Kurnosov // Istoriya SSSR. – 1965. – №3. – S.35–45.
8. Klejn N.L. Pisma – cennyj istochnik / N.L. Klejn // Sovetskie arxiv. – 1966. – №4. – S.65–79.
9. Koryachok M.I. Iz frontovogo listuvannya Yakova Kachuri / Kryachok M.I. // Arxiv Ukraini. – 1995. – №1–3. – S.42–47.
10. Legasova L.V. Neprochitani listi 1941 roku – unikalnij dzherelnij kompleks / L.V. legasova // Arxiv Ukrainy. – 2010. – №2. – S.144–154.
11. Momotova N.V. Cennostnyj mir voennosluzhashchix v pismax s frontov Velikoj Otechestvennoj vojny / N.V. Momotova // Sociologiya. – 2005. – №2. – S.106–131.
12. Pushkarjev L.N. Istochniki po izucheniyu mentaliteta uchastnikov vojny (na primere Velikoj Otechestvennoj vojny) / L.N. Pushkarjev // Voенно-istoricheskaya antropologiya. – M., 2002. – S.319–333.
13. Ribchenko L. Moralno-psixologichnij stan naselennya vizvolenix teritorij livoberezhnoi Ukrainy u 1941–1943 rr. / L. Ribchenko // Ukrainiskij istorichnij zbirnik. – 2008. – Vip.11. – S.251–265.
14. Sacuta V.M. Listi z frontu v kolekcii DIMu [Elektronnij resurs] // Rezhim dostupu do statti – <http://museum.dp.ua/article0224.html>
15. Somov V.A. Pisma uchastnikov Velikoj Otechestvennoj vojny 1941–1945 gg. / V.A. Somov // Voprosy istorii. – 2003. – №8. – S.131–135.
16. Solomatin P.S. Frontovye pisma i korrespondencii v gazetnu «Pravda». 1941–1945 gg. / P.S. Solomatin // Istorieskie zapiski. – 1965. – T.75. – S.243–255.
17. Altman J.G. Epistolarity: Approaches to a form / J.G. Altman. – Ohio State UP: Columbus, 1982. – 235 p.
18. Decker W.M. Epistolary Practices. Letter Writing in America Before Telecommunications / W.M. Decker. – Carolina: University of North Carolina Press, 1998. – 285 p.
19. Gender and Politics in the Age of Letter Writing, 1750–2000 / [ed. by Bland Caroline, Cross Mâire]. – Aldershot: Ashgate, 2004. – 280 p.
20. Letter Writing as a social practice (Studies in Written Language and Literacy, V. 9/ Ed. By David Barton and Nigel Hall. – Lancaster University – Manchester Metropolitan University: John Benjamins Pub. Co., 2000. – 262 p.
21. Schneider G.M. The Culture of Epistolarity: Vernacular Letters and Letter Writing in Early Modern England, 1500–1700 / G.M.

Schneider. – Newark, DE: University of Delaware Press, 2005. – 388 p.

22. Stanley L. The Epistolarium: On Theorizing Letters and Correspondences / L. Stanley // Autobiography. – 2004. – Vol. 12. – P. 201–235.

23. Dr. Elke Scherstjanoi. Ein Rotarmist in Deutschland [Die elektronische Ressource] // Das Regime des Zugriffes – <http://www.gelfand.de/Zeitung/KopieZeitung82/KopieZeitung82.html>

24. Dnipropetrovs'kyj istorychnyj muzej im. D. Javornyc'kogo (dali – DIM). – arh. – 25886. Lyst Gusenka Pavla Jakovycha materi. 17.03.1943.

25. Tam samo. – arh. – 25877. Lyst Gusenka Pavla Jakovycha materi. 7.09.1943.

26. Tam samo. – arh. – 915/11. Lyst Pushkina Juhyma Grygorovycha druzhyni Pushkinij Klavdij Ivanivni ta synu Pushkinu Viktoru Juhymovychu. 11.07.1941.

27. Tam samo. – arh. – 1537. Lyst Pushkina Juhyma Grygorovycha druzhyni Pushkinij Klavdij Ivanivni ta synu Pushkinu Viktoru Juhymovychu. 7.01.1943.

28. Tam samo. – arh. – 49776. Lyst Velychaja Myhajla Lukycha druzhyni Velychaj Nini Pavlivni ta synu Velychaj Volodymyru Myhajlovychu. 12.06.1942.

29. Muzej bojovoi' i trudovoi' slavy seredn'oi' zagal'noosvitn'oi' shkoly №88 m. Kryvyj Rig. – Ekspozycja №15 «Frontovi lysty». Lyst Mostovogo G. do rodyny.

30. Derzhavnyj arhiv Dnipropetrovs'koi' oblasti (dali – DADO). – F.R–5421. – Op. 1. – Spr. 57. Pis'ma s fronta Borisa Znachkovskogo zhitelja g. Pjatihatki. 1943–1944 gg.

31. Tam samo. – Spr. 60. Pys'ma s fronta Nykolaja Nykyforovycha Kruglyka.

32. DIM. – arh. – 28682. Lyst Nepomnjashhogo Borysa bat'kam. 26.07.1941.

33. Tam samo. – arh. – 9870. Lyst Postnogo Oleksija Volodymyrovycha druzhyni Marusych Jefrosynii Avramivni. 01.11.1943.

34. DADO. – F.R–5421. – Op. 1. – Spr. 20. Frontovye pis'ma 1943 g. D.I. Strizhak zhene P.G. Strizhak.

* * *

УДК 930.1:94(47+57)1941/1945»

Чумак С.І., здобувач кафедри архівознавства, новітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького (Україна, Черкаси), ototak@yandex.ru

Особливості радянсько–польських відносин у 1941–1945 рр. за матеріалами серії збірників «Русский Архив. Великая Отечественная»

Проаналізовано повноту та характер висвітлення у тематичному «польському» томі збірника документів та матеріалів «Русский Архив. Великая Отечественная» широкого кола військових та суспільно–політичних аспектів відносин СРСР та Польщі у 1941–1945 рр.

Ключові слова: боротьба з фашизмом, визволення Польщі, радянсько–польські відносини, Варшавське повстання.

Chumak S.I., a researcher – applicant of the department of archive study, new history and SHD (special historical disciplines), Bogdan Khmelnytskyi Cherkassy national university (Ukraine, Cherkassy), ototak@yandex.ru

The peculiarities of Soviet–Polish relations in 1941–1945 according to the materials of volumes «Russian Archive. The Great Patriotic War»

In the proposed article the content of numerous documents were analysed, most of them were published for the first time, they were taken into account of the scientific circle in the frames of the scaling source–knowing project «Russian Archives. The Great Patriotic War». They are presented in the special volume of the series (v. 14.3–1), dedicated to the Soviet–Polish relations during the years of the war. The list of the documents embraces a wide range of questions: political negotiations, military–diplomatic relationship, battle collaboration, the liberation of Poland's territory from German–fascist troops, the transition to the peaceful life, the sharpening of the ideological, not rarely and of military opposition of the forces belonged to two different political camps. Special attention is attached to such problems as the formation of the General Anders' Army, the Warsaw Revolt, the attitude of the Soviet Military Administration and the formation of the Home Army (Armia Krajowa).

Keywords: Soviet–Polish relationships, fighting against fascism, Anders' Army, Warsaw Revolt, confrontation.

Чумак С.І., соискатель кафедры архивоведения, новейшей истории и специальных исторических дисциплин, Черкасский национальный университет им. Богдана Хмельницкого (Украина, Черкассы), ototak@yandex.ru

Особенности советско–польских отношений в 1941–1945 гг. за материалами серии сборников «Русский Архив. Великая Отечественная»

Проанализирована полнота и характер освещения в тематическом «польском» сборнике документов и материалов «Русский Архив. Великая Отечественная» широкого круга военных и общественно–политических аспектов отношений СССР и Польши в 1941–1945 гг.

Ключевые слова: борьба с фашизмом, освобождение Польши, советско–польские отношения, Варшавское восстание.

Недоступність багатьох архівів, обмеження на публікацію важливих документів, що відображали неоднозначні та суперечливі аспекти радянсько–польських відносин, тривалий час вели до того, що більшість праць радянського періоду з вказаної проблеми носили декларативний характер, притаманний суто офіційним, документам того часу, а не науковим працям.

Натомість документи збірника «Русский Архив. Великая Отечественная» відкривають нові відомості про чинники, які що впливали на відносини двох країн і народів, про важливі моменти, що стосуються бойових дій Червоної Армії на завершальному етапі війни на території Польщі і руйнують чимало колишніх офіційних уявлень. Опубліковані у збірнику раніше не доступні архівні матеріали можуть тепер залучатися у науковий обіг, що дозволяє суттєво розширити, а то і переглянути попередні оцінки і трактування, підняти нові проблеми.

Метою є дослідження та аналіз документів та матеріалів збірників, в яких висвітлюються ключові аспекти, що впливали на радянсько–польські відносини: створення на території СРСР польської армії генерала Андерса, взаємовідносини радянських та польських партизан на території СРСР та Польщі, перебіг Варшавського повстання, діяльність військових органів Червоної Армії на звільненій території Польщі.

Окремі документи з вказаних аспектів радянсько–польських відносин вже публікувалися у спеціальних збірниках. До них, зокрема, відноситься підготовлений Інститутом військової історії Міністерства оборони СРСР збірник «Освободительная миссия Советских Вооруженных Сил